

EEN HUIS VOOR THUISLOZEN

Beschut wonen in de Familiestraat in Antwerpen

De traphal en (onder) de gevel met uitspringende stenen.

ARCHITECTUUR

In het Engels betekent *comfort* ook „troost” of „steun”. In Antwerpen, niet geheel toevallig in de Familiestraat, staat zo'n troostend huis, een beschutte woning als stapsteen voor een betere samenleving.

Koen Van Syngel

” HET huis is niet alleen centrum, haard, tafel en televisie, iets wat naar buiten gericht is en kijkt, een plaats waar men samen is en de wereld verzamelt. Het huis is ook een voorwendsel voor muren, voor een kamer, voor een doos of een cel. De cel — en daarom ook het huis — twijfelt. Het gaat twee kanten op. Er is de cel van de gevangene, de foltering van het isolement, met zijn stereotiep lite-

Foto's Stefan Dewickere

raire retoriek van het hoge raam, de blauwe lucht tussen de spijlen, de stemmen van het leven buiten (...) Maar er is ook la prison heureuse — de cel van de morriek en van alle gevangenen die de vreugden van de cel zoeken of ontdekken: de gelukkige eenzaamheid, het bevrijd zijn van de wereld, de anderen, het lawaai. De cel is stilte en concentratie: de afzondering is de voorwaarde voor denken en het schrijven. De kamer is iets waar een leven net in past, een doos waarin men zijn leven als een geheim kan bewaren...”

Filosoof Bart Verschaffel schreef deze tekst naar aanleiding van de tentoonstelling over het modelwijkje Papeye in Aalbeke. Dat project was in veel opzichten een mislukking, maar zeker voor de hedendaagse architectuur, al was het maar omdat een rist veelbelovende jonge architecten eraan had meegewerkt. De gelegenheid mocht dan wel gepast zijn om architectuur — en bij uitbreiding het wonen — ietwat cynisch te bekijken, alleen een filosoof kan zich de vrijheid permitteren te spreken van *la prison heureuse* waar in werkelijkheid een gebouw van steen en staal staat. Het behoeft geen uitleg dat de vele landlopers, ex-gedetineerden of sociaal gehandicapten niet over de luxe beschikken om te filosoferen over hun lot. Meer dan wie ook zijn zij de gevangene van hun beperkingen en hebben ze af te rekenen met onvrijheid — mentale onvrijheid vooral. Door omstandigheden zijn velen onder hen dakloos of zijn ze het geweest. Maar dat neemt niet weg dat daklozen heel goed het onderscheid kunnen maken tussen een huis en een thuis.

Ongeveer tweeduizend jaar geleden al schreef de Romeinse architect Vitruvius dat een van de drie noodzaken waar architectuur aan moet voldoen, het verschaffen van comfort is. Wellicht doet dat denken aan weekmakend comfort zoals verwarmde vloeren en hete baden, maar Vitruvius vond in de eerste plaats dat gebouwen de mens moesten beschermen tegen primaire ongemakken zoals regen, wind, kou of hitte. Het is niet bekend of hij comfort ook zag in de betekenis van *troosten*, zoals Engelstaligen dat nog kennen.

In ieder geval is het duidelijk dat een huis, los van architectonische kwaliteiten, een „troostende” invloed kan hebben op zijn bewo-

ners. De ontstaansgeschiedenis van het Antwerpse Damiaanhuys is niet los te zien van de beschutte werkplaatsen. In 1959 werd Phil Bosmans, stichter van Bond Zonder Naam, getroffen door het voorval dat een ex-gedetineerde pas na 126 sollicitaties aan een job raakte. Alle werkgevers hadden afgehaakt omdat hij geen „vorige werkplaats” had, tenzij de gevangenis. Omdat deze mensen zich pas kunnen integreren als ze een inkomen verwerven en in hun eigen onderhoud kunnen voorzien, en om de vicieuze cirkel van werkloosheid te doorbreken, werden de beschutte werkplaatsen opgericht. „Mensen in nood” waren de doelgroep en dat werd meteen de naam van een organisatie die het lot van kansarmen ter harte nam.

Behalve het verschaffen van werk was hulp bij huisvesting een van de activiteiten van *Mensen in Nood*. Niet alleen werd een hotel geopend om gevangenen met penitentiair verlof een tijdelijk onderkomen te bieden, ook werden voor werknemers van de beschutte werkplaats goedkope flats en studio's gezocht en ingericht met geschonken meubelen.

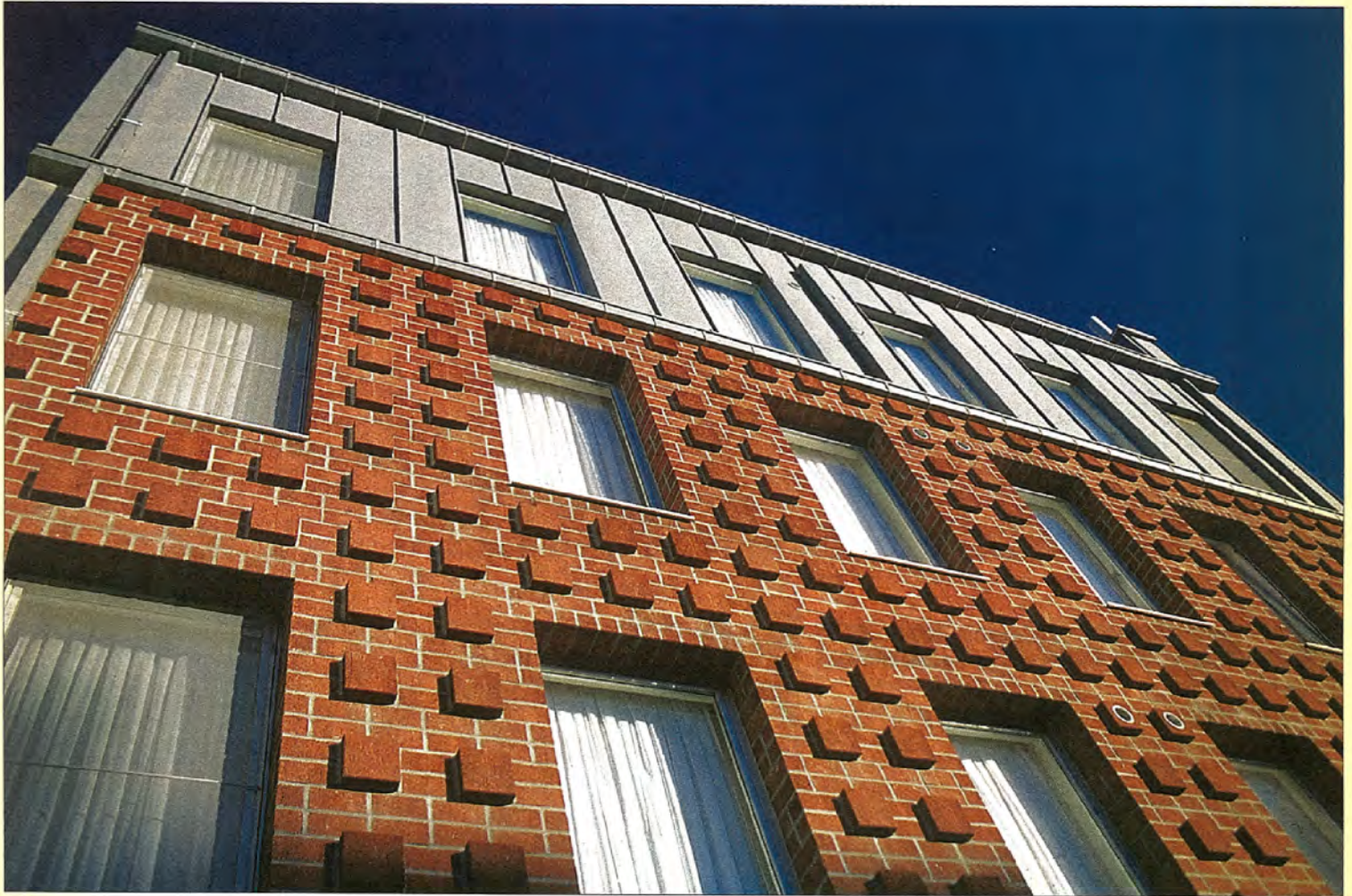
IN de loop der tijd werd het steeds moeilijker om goedkope huisvesting te vinden. Ondertussen had *Mensen in Nood* vlak bij de beschutte werkplaats twee leegstaande woonhuizen verworven, en het jonge Antwerpse architectenbureau META (Deboutte, Soors en Biermans) werd

Een ander gevolg van het juridische keurslijf is dat elementaire collectieve voorzieningen in opvanghuizen geen zin hebben, ofwel onbetaalbaar zijn voor slechts vier personen.

Het Damiaanhuys verspeelde dus zijn recht op subsidies door onder één dak twaalf studio's in te richten en een flat voor de begeleider. Dat neemt niet weg dat het zijn bewoners extra voorzieningen biedt, zoals een gemeenschappelijke keuken waar 's avonds samen gegeten wordt, een polyvalente ruimte en een gemeenschappelijke wasplaats. Op de gelijkvloerse verdieping werd ook nog plaats gevonden voor een klein ontvangstkamertje en een bureau. Door die paar collectieve ruimten krijgt het flatgebouw

dig maakt. Niet alleen de gevel met identieke rechthoekige ramen knoopt aan bij de straatarchitectuur, ook de met zink beklede derde en bovenste verdieping zijn een interpretatie van de vele mansardedaken in de straat. Zelfs de rode baksteen brengt de glans van de burgerlijke architectuur van weleer in herinnering. Architecten Niklaas Deboutte en Eric Wieers articuleerden de gevel bovendien met uitspringende bakstenen — een grap: die stenen zouden gebruikt kunnen worden om „naar buiten te vluchten”. Grap of niet, die stenen lijkt wonderwel te passen in de architectuursymboliek van de negentiende eeuw, waarin gevangenis als versterkte forten werden gebouwd.

met in het midden een kleine hal met lift en trap. Elke studio beschikt over een klein keukentje en aparte sanitaire cel, alles op maat van een rolstoelgebruiker. Onder het dak woont de begeleider. Vandaag is dat broeder Jaak Winten, maar de flat zou evengoed bewoond kunnen worden door een klein gezin. Jaren geleden schreef de Nederlandse dichter Hans Andreus: „*Mijn huis is nergens meer, verzonken in de aarde...*” Paul de Wispelaere nam de eerste zin over als titel van een boek waarin hij van leer trekt tegen de verloedering van het milieu, maar ook schrijft over de existentiële rol van het huis en over het verlies van een „mentaal huis”. Terwijl de overheid heil ziet in het bouwen van nieuwe gevangenis-

De achtergevel met zinken top.

In de Erwtstraat in de wijk Seefhoek, het noordelijke deel van de verwaarloosde negentiende-eeuwse gordel rond Antwerpen, werd een pand opgekalefaterd tot werkplaats. Al vlug bleek dat het niet alleen een springplank was voor ex-gevangenen, maar vaak ook de enige uitweg voor fysiek en sociaal gehandicapten die geen behoorlijke uitkering genoten, ouderen met een klein pensioen of anderen die aan de grond zaten en geen aanspraak konden maken op werklozensteun of een ziekteuitkering.

erbij gehaald om de renovatie te bestuderen. Meteen bleek dat afbraak en nieuwbouw financieel de beste kansen bood, al maakte de bouwheer het zich daarmee niet gemakkelijk. Opvanghuizen worden namelijk alleen gesubsidieerd als ze niet meer dan vier appartementen onder dak hebben. Bovendien verbiedt de wet dat de begeleider er woont, terwijl diezelfde wet eist dat hij 24 uur per dag beschikbaar moet zijn. Een dergelijke regelgeving moedigt niet bepaald initiatieven aan, door de overheid noch door burgers of privé-organisaties.

meteen iets huiselijks, waardoor het zijn bewoners ook leert wat een „familiaal” leven kan betekenen. Hoewel de verdienste van het gebouw uiteraard in zijn programma schuilt, heeft de architectuur ervan niet alleen de bewoners maar ook de straat en de buurt nieuw leven ingeblazen. Op het eerste gezicht mag de Familiestraat er dan wat doods uitzien, door de strakke ritmering en beheerste materiaalkeuze lijkt het wel of het Damiaanhuys de kwaliteiten van de negentiende-eeuwse rijtshuizen weer leven-

Frappant is de vrijwel identieke opbouw van voor- en achtergevel. Met dat verschil dat de voorgevel een monumentale ingang heeft. De architecten hadden de straatkant aanvankelijk even strak ontworpen als de achtergevel. Maar aangezien het hier ging om twee samengevoegde panden, eiste de stedelijke schoonheidscommissie dat de ingang in verhouding tot de gevel zou staan. Dat resulteerde in een twee verdiepingen hoog portaal. Per verdieping, die elk de vorm van een vierkant hebben, werden vier identieke studio's getekend

sen, staat in de Familiestraat in Antwerpen misschien wel zo'n mentaal huis, een comfortabel (troostend) huis voor wie niet in staat is zijn eigen thuis te creëren en uit arren moede vaak weer in de cel terecht komt. Sinds kort hoeven daklozen in België hun recht op sociale steun niet meer kwijt te spelen omdat ze geen vast adres hebben. De wet biedt hun nu een referentieadres. Maar alle virtuele realiteiten spijt, is een referentieadres nog altijd geen thuisadres.